

ŽOAO TORDO

TRI ŽIVOTA

*Prevela s portugalskog
Ana Lukić*

Beograd
2011
DERETA

Mojoj porodici

Zanimljivo je to što ljudi koriste izraz „život i smrt“.
Smrt ne stoji nasuprot životu već nasuprot rođenju.
Život nema svoj antonim.

Sedam stopa pod zemljom

Life is wasted on the living.

DAGLAS ADAMS

PRVI DEO

POČETAK

Čak i danas, kad god mi se svet prikaže kao mučan i bedan prizor, ne mogu da odolim a da se ne prisetim vremena kada sam sticajem okolnosti bio primoran da naučim tešku veštinu funambulizma¹. Te godine, koje smatram posebnim – i sporađično obeleženim fatalnim događajima – dovele su me u stanje hronične melanholije, u koju, iako pokušavam da joj se oduprem, ponovo i neizbežno upadam. Ta melanholija ponekad sklizne u očaj, ali nećemo sad o tome; nije vreme da, uzimajući u obzir moj sadašnji život i onaj koji sam nekada vodio, dopustim da me prošlost slomi. Biće dovoljno ako kažem da se ne sećam vremena u kom sam bio naročito srećan, ali ne mogu da zaboravim nijedan čas koji sam proveo sa Antonijem Auguštom Milhaus Paskalom.

Pre dve godine u novinama je objavljena vest o aukciji na kojoj će se, među ostalim stvarima, naći i dokumenta pronađena u kući preminulog, koji je bio baštovan čoveka za koga sam radio pre više od dve decenije. Čim sam ovo saznao, uznemirio sam se i, predviđajući posledice, skoro da sam se razbesneo – neminovno je da će osoba koja na aukciji otkupi ove stvari moći da pretura po arhivima koje sam ja sakupljao i sređivao te godine na imanju „Doba“ i, ako ih pažljivo pregleda, mogao bi da donese zaključke koji nemaju nikakve veze sa onim što se zaista dogodilo. Štaviše, iznenadilo me je što se to već nije dogodilo; što reputacija mog starog gazde još uvek nije bila ukaljana, njegovo ime korišćeno u pogrešnom kontekstu, istina izvrnuta.

¹Akrobatska veština hodanja po konopcu.

O ovom čoveku vlada potpuno neznanje. Ne bi se moglo reći da je ovo čudno, premda se on u izvesnom periodu svog života povezivao isključivo sa uticajnim ljudima iz jedne zatvorene sfere. Oni koji su ga površno poznavali i sećaju se njegovog imena, o njemu će verovatno imati pogrešnu sliku – budući da je on prikrivao pravu prirodu svog posla, jer je jednog dana mogao biti biti predmet podsmeha onih koji bi radije ocrnili nekoga nego što bi priznali da ne shvataju. Milhaus Paskal, sin Engleskinje i Francuza, rođen je u Portugalu, ali je dobar deo svog života proveo u drugim zemljama – bio je u Španiji u vreme Građanskog rata, u Engleskoj za vreme Čerčila, živio je u Sjedinjenim Američkim Državama posle pada nacizma – čini se da je bio svugde i nigde, senka po strani svih događaja, a opet, možete biti uvereni, njihov odlučujući deo. Kada bi se, u vremenu koje dolazi, pojavile neverovatne priče o njegovoj delatnosti, to bi bilo zato što ju je on čuvao u tajnosti od onih sa kojima se družio, a koji su u njemu prepoznavali asketsku posvećenost; ostali će ga nazvati *mistikom*, *ekscentrikom* ili, možda, *prevarantom*.

Ni ja ništa nisam znao o njemu. Međutim, u mladosti sam iskusio stvari u koje danas ne bih mogao ni da poverujem kada bi mi ih neko samo ispričao. Ostatak mog života bio je bedan, to je tačno, ali sam imao priliku da živim u njegovoj kući i da sopstvenim očima posmatram njegove metode i čudesan način na koji je uspevao da preobrazi stvarnost i upravlja – skoro bih mogao reći *manipuliše* – onima kojima su u ono vreme bile potrebne njegove usluge.

Ubrzo posle aukcije, jedna novinarka iz *Dijario de Noticias*², koja je pripremala reportažu o otvorenim policijskim slučajevima, zainteresovala se za mračnu priču o ovom čoveku i preko izvora koje nije želela da otkrije došla je do mene, obraćajući mi se novinarski drsko i laskavo, profesionalna deformacija zbog koje ne mogu da je krivim. Sada kad je čovek mrtav, rekoh joj, ne vidim nikakvu prepreku da vam sve ispričam, i tako sam i uradio. Priča-

²Portugalske dnevne novine.

li smo tri sata, i ja sam joj pričao o poslednjim godinama njegovog života, koje su, kako sam tada shvatio, neraskidivo vezane za moj život, za njegovu porodicu, za Kamilu, za Guštava, za Ninu, za Artura i za putovanje 1982. godine, koje je zapečatilo ono u šta sam već dugo sumnjao, a to je da smo nesposobni da nastavimo da živimo normalno nakon što nam se dese izvesne stvari. Čini mi se da novinarka – jedna mlada devojkica, radoznala i željna novih saznanja – nije poverovala u većinu onoga što sam joj ispričao. Sve vreme me je pitala da li imam dokaze, ali kao što ćete već otkriti, nije bilo moguće sačuvati nikakav dokument iz tog doba – izuzimajući dokumenta koja su sada na nepoznatom mestu i u nepoznatim rukama – i odgovorio sam joj da će, ako želi da objavi ovu priču, morati da mi veruje na reč.

Prošle su dve godine, kupovao sam novine svakog dana, ali nijedan red nije napisan o ovoj temi.

Posle intervjuja, shvatio sam da je neophodno da napišem priču o svom iskustvu. Šta je istina i šta je neminovna uobrazilja, koja nastaje usled ograničenosti pamćenja, nije toliko važno; u krajnjoj liniji, i stvarnost je samo uobrazilja. Najvažnije je da se oslobodim utvara, jer sa sobom vučem raznorazne senke sa kojima nisam imao hrabrosti da se obračunam. A to se pre svega odražava na moje snove: suprotno uvreženom mišljenju, ne mislim da su snovi ogledalo naših želja; za mene su snovi ogledalo naših strahova, naših najgorih užasa, života koji smo mogli imati da u nekom određenom trenutku nismo bili neverovatne kukavice.

ARTUR I UGOVOR

Do tada ništa nisam proživio; vodio sam život skromnih ljudi, obeležen siromaštvom. Moj otac je imao malu građevinsku firmu, i krajem sedamdesetih u Lisabonu posao mu baš i nije išao glatko. Uz to, on je bio jedini član naše porodice koji je bio zaposlen – ja sam imao dvadeset godina kada je umro, završio sam gimnaziju, u slobodno vreme sam učio engleski i matematiku, pomagao sam mu kad god sam to mogao i planirao sam da upišem građevinski fakultet. Moja sestra, dve godine mlađa od mene, posvećivala je sve svoje vreme školi i brizi o našoj majci, koja je bila ćutljivo i apatično stvorenje, iscrpljeno životom koji nije imao nekog velikog značaja. Živelu smo, međutim, u jednoj velikoj i prostranoj kući i nije se moglo reći da smo oskudevati u nečemu.

Godine 1980. moj otac se iznenada razboleo. To je bio munjevit događaj: jednog dana je ustao u zoru, dobro raspoložen, doručkovao je i otišao na posao; sledećeg dana, kola hitne pomoći su ga odvezla iscrpljenog u bolnicu, gde je proveo poslednje nedelje svog života. U početku su lekari mislili da se radi o zapaljenju slepog creva, ali kasnije su otkrili da je problem ozbiljniji. Prvo je, kako su mi objasnili, jetra prestala da radi. Kasnije se bolest proširila na druge delove tela, kao grupa malih radnika spremnih da unište sve što im se nađe na putu – bubrege, slezinu, pankreas – a u poslednjim satima, mislim da se naposljetku i moj otac predao. Ljudi umiru zato što se predaju, tako sam tada mislio, i to odustajanje zahteva nekakvo objašnjenje, nekakav klinički izveštaj koji bi jadne duše koje drugi

gledaju kako odlaze poštedeo mučeničkog neznanja, da ne znaju zašto su bili na ovom svetu, ni šta ih čeka.

Nismo imali mnogo vremena da oplakujemo njegovu smrt. Posle pogreba i kremacije tela, na prečac smo shvatili u kakvoj se situaciji nalazimo: ušteđevina u banci potrajala bi najviše šest meseci, a bez mesečnih prihoda bili smo primorani da nađemo drugo mesto gde ćemo živeti. Ja sam jedini od nas mogao da nađem posao i sva odgovornost pala je na moja pleća. Moja sestra je predložila da napusti gimnaziju i pomogne porodici, ali sam joj zabranio da to uradi. Ljudi bez škole su ljudi bez perspektive, a sećanje na oca me je obavezivalo da se ja pobrinem da isplivamo iz problema.

Tako smo se preselili u mali stan u Kampolidu, gde smo ubrzo utonuli u usamljenički život. Moja majka je izgubila kontakt sa svim prijateljima koje je imala, i u svojoj pedesetoj godini, bez želje da uspostavi kontakte sa novim susedi-ma, provodeći vreme isključivo s mojom sestrom, postala je još povučenija. Promena je bila bukvalna i metaforična: dok je moj otac bio živ, uvek je postojala neka nema nada, neka nevidljiva ruka koja nas je tiho vodila kroz dane. Kada je on umro, pokušao sam da preuzmem njegovu ulogu, ali u tome nisam uspeo. U proleće 1981. godine – posle neuspešnog pokušaja da nastavim očev posao, kao knjigovođa u jednoj firmi kojoj je došla finansijska inspekcija i koja je potom zatvorena, i posle davanja časova engleskog od kojih sam jedva zarađivao za mesečne troškove i hranu – našao sam se u ćorsokaku. Na kraju školske godine ostao sam bez učenika, i leto koje je stizalo bilo je fatalno. Po jakom suncu sam špartao kroz grad u potrazi za sitnim poslovima, ne uspevajući da nađem ništa. Moja majka je pitala mog ujaka, koji je živio u Španiji, da nam pozajmi nešto novca, i on nam je poslao ček u pezetama, a ja sam se izležavao na kauču u našoj dnevnoj sobi do početka jeseni, zastrašujuće paralisani da bih uopšte i razmišljao o budućnosti.

Međutim, krajem septembra sestra mi je pokazala stranu iz novina sa oglasima. Kasnije sam otkrio da je ona mesecima svakog dana čitala te strane, pokušavajući da nađe rešenje za naše probleme. U oglasu objavljenom u levoj koloni stranice sitnim slovima je bilo napisano:

Agencija MP. Neophodno poznavanje engleskog jezika. Poštanski fah 808, Lisabon.

Dovoljno intrigantno da privuče moju pažnju. Nisam imao mnogo opcija. U to doba moja je majka čitave dane provodila u svojoj sobi, spavajući ili ležeći u krevetu, ne nadajući se ničemu, a kada bi izašla iz sobe, bilo bi to samo da bi popila šolju čaja i razmenila par reči sa mojom sestrom o nekim nebitnim stvarima. Činilo mi se kao da se nalazim usred neke spore procesije koja korača ka prevremenoj golgoti i, mada sam to uradio iz čiste dosade, napisao sam pismo i javio se na oglas. Tri dana kasnije, zakazan mi je razgovor.

Našao sam se s jednim čovekom koji se zvao Artur, u jednoj kancelariji u centru Lisabona. Bio je početak oktobra i jesen je ranije stigla, kiša je neprestano padala nad sivim gradom, prolaznici su išli s jedne strane na drugu noseći crne kišobrane, skrivenih lica ili gledajući u zemlju, prljava kišnica je lagano oticala ka slivnicima pored trotoara. Popeo sam se na drugi sprat tihe zgrade i ušao sam u jednu malu prostoriju pretrpanu fasciklama, s prozorom koji je gledao na unutrašnje dvorište, sa pišaćim stolom na kom su se nalazili mašina za računanje i gomi-lapapira. Jedan visok čovek stajao je okrenut leđima.

„Sedite“, reče, okrenuvši se.

Artur je bio neodređenih godina. Vrlo visok i vitak, sede kose, krupnih i bistrih očiju, obučen kao poslovni čovek, ali je govorio kao čovek sa sela, s jakim naglaskom i razvučeno. Procenio sam da otprilike ima četrdeset godina ili malo više. Posmatrao me je neko vreme; izgledao je zaokupljen papirima koje je držao u rukama.

„Jeste li doneli potvrde o svom obrazovanju?“

Predao sam mu originale dokumenata: gimnazijsku diplomu i diplomu s kursa engleskog jezika koji sam završio 1979. godine. On ih je pregledao, nijednog momenta nije seo, i postavio mi je nekoliko pitanja. Objasnio sam mu gde stanujem, pričao sam mu o mojoj majci i sestri, i malo sam ga slagao o svojim poslednjim poslovima, u nameri da prikrijem tešku finansijsku situaciju u kojoj sam se nalazio.

„Ima dosta toga što treba da vam objasnim o ovom poslu, ali to ćemo ostaviti za neku bolju priliku. Međutim, moram biti siguran da razumete da je naš posao vrlo diskretan. Naš posao nije javan, niti smo dostupni ostalim građanima; pružamo usluge u velikoj diskreciji i to vrlo dobro naplaćujemo, svi naši klijenti dolaze iz inostranstva. Zbog toga je od vitalne važnosti da ništa od onoga čime se bavimo ne procuri u javnost, niti da za to saznaju vaša porodica i prijatelji.“

„Nema potrebe da brinete zbog toga“, rekoх. Artur mi pruži papir sa otkucanim tekstom. Na njemu je bila označena plata i radno vreme.

„Usmene garancije ništa nam ne znače. U prošlosti smo imali posla sa ljudima koji su nam isto to obećavali, a posle su se pokazali neadekvatnim za ovaj posao. Zato smo odlučili da uvedemo režim stanovanja u našoj agenciji“ – naglasio je ove reči – „da bismo izbegli neprijatnosti. Mogli biste da dolazite u grad, ali s vremena na vreme, prethodno biste sa mnom dogovarali svoje odlaske. Što se ostalog tiče, imaćete svoju sobu, hranu, i biće vam zagarantovana sva građanska prava. Živeli biste u jednom prijatnom mestu, dva sata udaljenom od grada, mirnom i izolovanom. Vaša zaduženja neće biti veća od zaduženja bilo kog sekretara. Čitaćete pisma i odgovaraćete na njih, organizovaćete arhivu i pravićete nedeljnu tabelu rada. Engleski je neophodan da biste održavali kontakt s našim klijentima. Moći ćete da koristite materijal iz kancelarije i imaćete pristup bogatoj biblioteci.“

„Moja porodica živi ovde u Lisabonu i zavisi od mene“, napomenuх čim sam čuo šta ovaj posao podrazumeva. „Ne znam da li bih mogao dugo da budem odsutan.“

„Imamo ljude u Lisabonu koji bi mogli da obave neophodne poslove umesto vas. Ako bi se radilo o nečemu hitnom, mogli biste, naravno, da dođete u grad“, preduhitri me Artur.

On je odmah želeo da čuje odgovor. Bacio sam pogled na papir koji sam držao u rukama. Plata je bila mnogo veća nego što sam očekivao – sto pedeset škuda mesečno. Razmišljao sam nekoliko sekundi, osećajući da me Artur posmatra, ali ne bih mogao reći da li me je analizirao, ili je zurio u mene iz puke radoznalosti, ili možda zato što nije imao šta drugo da gleda.

Odluku sam doneo u jednoj sekundi. Zatvorimo oči i to je to, predajemo se u tuđe ruke. Imao sam 21 godinu kada sam potpisao ugovor sa tim čovekom, koji je, kako sam ubrzo posle otkrio, bio baštovan Antonija Augušta Milhaus Paskala.

IMANJE „DOBA“

Oprostio sam se od majke i sestre jedne srede uveče, sledeći uputstva mog novog poslodavca: trebalo je da predveče uhvatim autobus iz Lisabona za Santijago do Kasem i da pre jedanaest stignem u mali grad u Alentežu. Poneo sam malo garderobe (ako bude bilo potrebno, oni će mi obezbediti i odeću), samo osnovne stvari i budilnik. Tokom puta, sedeo sam pored prozora i posmatrao sam kako lagano pada mrak i moj odraz u staklu, prisećajući se poslednjih trenutaka u Lisabonu: jednog zbogom, jednog poljupca u obraz, hartije za pismo i koverta koje mi je sestra dala. Baštovan me je obavestio, pre nego što sam napustio malu kancelariju, da u sedištu agencija MP nema telefona i da se sva komunikacija odvija preko pošte. Moja je sestra tog dana otišla do knjižare i vratila se sa papirima i kovertama na kojima su bile zalepljene markice, kako bi mi bilo lakše da joj pišem. Svakog meseca sam joj slao ček od svoje plate da bi ga ona deponovala na svoj račun u banci.

Putovanje je bilo dugo. U jednom trenutku sam zaspao i sanjao sam teskobne snove na ivici košmara, iz kojih sam se trgao usled truckanja autobusa. Kada smo stigli u Santijago, padala je jaka kiša. Prošli smo pored gradskih bazena, gradskog trga i, kada smo konačno stigli na stanicu, krenuo sam mokrim uskim ulicama, noseći malu torbu u ruci. Nikada pre nisam bio u tom gradu i po sumornom vremenu mogao sam da vidim kako kiša pada na drvorede palmi i na zamak u daljini. Sledio sam Arturova uputstva i uputio sam se ka Trgu grofa Brasijala stazama popločanim kaldrmom niz strme uličice. Na sredini malog trga

nalazio se spomenik iz 1845. godine, koji je ličio na strelu upe-renu ka nebu, sa Hristovim raspećem na vrhu. Popeo sam se kroz prolaz Žoaa Baroša, prošao pored jedne radio-stanice; pored puta za zamak sam naišao na kuću na koju me je baštovan uputio; bila je to stara vila koja je izgledala napušteno i u kojoj je trebalo da se nađemo.

Bilo je to vrlo bizarno mesto. To nije bio ni pansion, ni konak, mada su se ljudi koji su tamo živeli prema meni ophodili kao prema gostu. Na ulazu žena i muškarac, oboje u pedesetim godinama, rekoše mi da je Artur zvao telefonom da obavesti da neće moći da se nađe sa mnom te večeri i da će ujutru doći po mene. Malo sam se uplašio, ali, ne želeći da uvredim te ljubazne ljude, krenuo sam za njima ka sobi koja se nalazila na gornjem spratu, u polutami, opremljena drvenim nameštajem koji je s vremena na vreme škripao od vlage. Soba je bila mala, imala je samo jedan krevet na federe i jedan stočić pored kreveta. U hodniku, pored zida, stajala je jedna stolica, na pola puta između dvojna vrata, napuštena, i mora da je bila namenjena duhu koji je noću tumarao ovom usamljenom vilom, za slučaj da odluči da sedne i malo razmisli o svom lutalačkom bitisanju. Gospođa se popela gore i donela mi supu od paradajza sa jajetom, a kada je već prošla ponoć, uspavalo me je dobovanje kiše.

Još nije bilo ni svanulo kada je neko pokucao na vrata. Pokucao je dva puta, kratko i tupo, a ja sam se trgnuo i ustao iz kreveta. Tamnu sobu slabo je obasjavao mesec koji još bio visoko na nebu. Još pospan, polako sam otvorio vrata i ugledao bledo lice neobrijane brade i Arturove staklaste oči.

„Čekaću vas dole“, reče mi pre nego što se okrenuo i sišao niz stepenice.

Bilo je pet i petnaest ujutru. Umoran i bez tuša u kupatilu da bih se istuširao, umio sam se i sišao dole, obukavši istu odeću koju sam nosio i prethodnog dana. Kuća je izgledala pusto i sumorno, utonula u sveopštu tamu. Artur je sedeo na fotelji u salonu, dosta uspravno, i gledao je ispred sebe. Kada sam mu prišao, ustao je i izašli smo na prednja vrata.